राजवंशी समुदायमा महिलाको भूमिका

झापा राजगढ गाविसका राजवंशी समुदायको वैयक्तिक अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकीशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत
समाजशास्त्र/मानवशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर तहको
उपाधिको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिका
निमित्त तयार पारिएको
शोधपत्र

प्रस्तुतकर्ता:
ओम थापा
स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्ष
रोल नं. ३७८
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर- २०६६

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

मानविकी तथा समाजशास्त्र सङ्काय

समाजशास्त्र/मानवशास्त्र

केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुर

सिफारिसपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालयबाट समाजशास्त्र/मानवशास्त्र विषयमा स्नातकोत्तर तहको उपाधिको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्नका लागि मेरो निर्देशन र सुपरीवेक्षणमा ओम थापाले राजवंशी समुदायमा महिलाको भूमिका (झापा जिल्ला, राजगढ गाविस वडा नं. २ को एक अध्ययन) विषयमा यो शोधपत्र तयार पार्नुभएको हो । म उहाँको कार्यप्रति सन्तुष्ट छु र प्रस्तुत शोधपत्रलाई आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

....

शोधनिर्देशक

सह प्राध्यापक पदमलाल देवकोटा

समाजशास्त्र/मानवशास्त्र

केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुर

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

मानविकी तथा समाजशास्त्र सङ्काय

समाजशास्त्र/मानवशास्त्र

केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुर

स्वीकृतिपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत समाजशास्त्र/मानवशास्त्र केन्द्रीय विभागका ओम थापाको **"राजवंशी समुदायमा महिलाको भूमिका"** शीर्षकको यो शोधपत्र स्नातकोत्तर तहका लागि सिफारिस गर्दछौँ ।

मूल्याङ्कन समिति

....

प्रा.डा. ओम गुरुङ
विभाग प्रमुख
समाजशास्त्र/मानवशास्त्र केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुर

....

डा. पदमलाल देवकोटा
(आन्तरिक सुपरीवेक्षक)
समाजशास्त्र/मानवशास्त्र केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुर

....

प्रा. पीएल दास
(बाह्य सुपरीवेक्षक)
समाजशास्त्र/मानवशास्त्र केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुर

कृतज्ञता ज्ञापन

प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानवविकी तथा सामाजिकशास्त्र संकायअन्तर्गत समाजशास्त्र/मानवशास्त्र स्नातकोत्तर तहको द्वितीय वर्षको अध्ययन गर्दा अनिवार्यरुपमा लेख्नुपर्ने शोधपत्र हो । यस शोधपत्रमा नेपालमा रहेका विभिन्न जातजातिहरुमध्ये राजवंशी समुदायमा लैंगिक संरचनाको निर्माण, महिलाको भूमिका र निर्णय प्रक्रियामा महिलाको सहभागिताका बारेमा अध्ययन अनुसन्धान गरिएको छ । यस समुदायको अध्ययन अनुसन्धान गरी शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा विभिन्न संघसंस्था तथा व्यक्तिहरुले समेत प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष सहयोग पुऱ्याउनुभएकोले उहाँहरुप्रति म हृदयदेखि आभार प्रकट गर्दछु ।

श्रद्धेय गुरुहरुको निर्देशन र प्रोत्साहनद्वारा म यो शोधपत्र तयार गर्न सफल भएको छु । यो शोधपत्रको शीर्षकअनुसार वास्तविक र यथार्थरुपमा तयार पार्नेक्रममा आफ्नो अमूल्य र व्यस्त समय दिनहुने त्रिभुवन विश्वविद्यालय समाजशास्त्र/मानवशास्त्र केन्द्रीय विभागका आदरणीय सुपरीवेक्षक डा. पदमलाल देवकोटाप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । साथै यसै विभागका प्रमुख डा. ओम गुरुङप्रति पनि म आभारी छु ।

शोधपत्र लेखनलाई अन्तिम रुप दिन विभिन्न लेखन सामग्री संकलन गर्न सक्रिय सहयोग पुऱ्याउने मेरा साथीहरु नेत्र ओझा, लेनिन बञ्जाडे, सुशील राजवंशी, पञ्चानन राजवंशी, दीपेन्द्र राजवंशी, बुद्धिमानसिंह राजवंशी र खड्कसिंह राजवंशी, साथै प्रत्यक्ष तथा अप्रत्यक्षरुपमा सहयोग पुऱ्याउनुहुने सम्पूर्ण व्यक्तिहरुलाई विशेष धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु । अन्त्यमा यस लेखन कार्यका लागि कम्प्युटर कार्यमा सहयोग गरिदिनुहुने अभिनय न्यौपानेप्रति पनि आभारी छु ।

- **ओम थापा**
स्नातक तह दोस्रो वर्ष
त्रिभुवन विश्वविद्यालय, कीर्तिपुर
२०६६

विषयसूची

अध्याय १ : परिचय

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि १

१.२ समस्याको कथन ३

१.३ अवधारणागत आधारशीला ५

१.४ अध्ययनका उद्देश्यहरु ६

१.५ अध्ययनका सीमा ६

१.६ अध्ययनको सङ्गठन ७

१.७ अध्ययनको महत्व ८

अध्याय २ : पूर्वसाहित्य पुनरावलोकन १०

२.१ लैङ्गिक : एक परिदृश्य १०

२.२ नेपालमा लैङ्गिक परिदृश्य १२

२.३ लैङ्गिक सम्बन्ध १५

२.४ राजवंशी जातिको सामान्य परिचय १६

अध्याय ३ : अनुसन्धान विधि २८

३.१ अध्ययन क्षेत्र छनोट गर्नुका कारण २८

३.२ अनुसन्धान ढाँचा २८

३.३ तथ्याङ्कको प्रकृति २९

३.४ नमूना सर्वेक्षण २९

३.५ तथ्याङ्क सङ्कलनका विधिहरु २९

३.६ तथ्याङ्कको प्रस्तुतिकरण र विश्लेषण ३०

अध्याय ४ : अध्ययन क्षेत्रको भौगोलिक अवस्था ३१

४.१ झापा जिल्लाको ऐतिहासिक पृष्ठभूमि ३१

४.२ झापा जिल्ला र राजगढ गा.वि.स. ३१

४.३ नामाकरण ३२

४.४ हावापानी ३३

४.५ राजवंशी जातिको ऐतिहासिक पृष्ठभूमि ३२

४.५.१ शारीरिक आकृति ३८

४.५.२ राजवंशीका केही प्रथा र संस्कारहरु ३८

४.५.३ राजवंशी जातिका परम्परागत नाचगानहरु ४४

४.५.४ राजवंशी जातिको पहिरन ४६

४.५.५ राजवंशी जातिको खानाको परिकार ४७

४.५.६ राजवंशी जातिको गरगहनाहरु ४८

४.५.७ चाडपर्वहरु ४८

४.५.८ भाषा ५२

४.५.९ धर्म ५३

४.५.१० देवीदेवता ५४

४.५.११ स्वास्थ्य सेवा ५४

४.५.१२ पिउने पानी ५४

४.५.१३ सञ्चार ५४

४.५.१४ पेशा ५५

४.५.१५ माटो ५५

४.६ सामाजिक अवस्था ५६

४.६.१ समुदायको संरचना ५६

४.६.२ घरको संरचना ५६

४.६.३ जनसांख्यिकीय विशेषता ५७

४.६.३.१ जातीय संरचना ५७

४.६.३.२ पारिवारिक संरचना ५९

४.६.३.३ शैक्षिक स्थिति ६१
४.६.३.४ आर्थिक स्थिति ६१
४.६.३.५ राजनैतिक स्थिति ६२

अध्याय ५ : राजवंशी समुदायमा लैङ्गिक संरचनाको निर्माण र महिलाको भूमिका ६४
५.१ राजवंशी समुदायमा लैङ्गिक संरचनाको निर्माणः ६४
५.२ राजवंशी समुदायको सामाजिक स्थिति र लैङ्गिकता ६५
५.२.१ राजवंशी समुदायमा पारिवारिक कार्य विभाजन ६७
५.२.२ परिवारको प्रकृति ६८
५.२.३ बाली उत्पादनमा लैङ्गिक सहभागिता ६९
५.२.४ परिवारमा बच्चाको पालन पोषणको जिम्मेवारी ७०
५.२.५ सरसफाइ र घरको व्यवस्थपनमा लैङ्गिक सहभागिता ७१
५.२.६ घरायसी सामग्री उत्पादनमा लैङ्गिक सहभागिता ७३
५.२.७ आर्थिक क्षेत्रमा महिला पुरुषको सहभागिता ७४
५.२.८ लैङ्गिकता र अवसरहरु ७५
५.३ राजवंशी समुदायको सांस्कृतिक स्थिति र लैङ्गिकता ७६
५.३.१ संस्कारगत कार्यमा महिला पुरुषको सहभागिता ७७
५.३.२ सामाजिक सांस्कृतिक अभ्यासमा लैङ्गिक सहभागिता ७८
५.४ शैक्षिक स्थिति ७९
५.४.१ राजवंशी समुदायको शैक्षिक स्थिति ८०
५.५ धार्मिक पक्ष ८१

अध्याय ६ : राजवंशी समुदायमा महिलाको पारिवारिक निर्णय प्रक्रियामा सहभागिता र स्रोतमाथि नियन्त्रण ८३
६.१ कृषि व्यवस्थापनमा लैङ्गिक निर्णय ८५
६.२ जनावरको व्यवस्थापन ८६
६.३ पारिवारिक सम्पत्तिमाथिको नियन्त्रण ८७

६.४ पारिवारिक निर्णय ८८
६.५ पूँजी लगानीमा लैङ्गिक निर्णय ८९
६.६ स्वास्थ्य उपचारमा लैङ्गिक निर्णय ९०
६.७ सामाजिक सांस्कृतिक अभ्यासमा लैङ्गिक निर्णय ९१
६.८ महिलाको शिक्षाको तह र निर्णय प्रक्रिया ९२

अध्याय ७ : सारांश, पत्ता लागेका मुख्य कुराहरु र निष्कर्ष **९४**
७.१ सारांश ९४
७.२ पत्ता लागेका मुख्य कुराहरु ९६
७.३ निष्कर्ष ९७

सन्दर्भ सामग्री **९९**
अनुसूची **१०१**
प्रश्नावली **१११**

तालिका सूची

क्र.सं.	शीर्षक	पृष्ठ सङ्ख्या
१	राजगढ गाविसको धार्मिक स्थिति	५१
२.	छनोट गरिएका उत्तरदाताको पेशागत स्थिति	५३
३.	अध्ययन क्षेत्रको जातीय संरचना	५५
४.	राजगढ गाविसको वडागत जनसंख्याको स्थिति	५६
५.	राजगढ गाविसको वडागत लैंगिक र जनसंख्या अनुपात	५७
६.	पारिवारिक संरचना	५८
७.	छनोट गरिएका उत्तरदाताको परिवारको आकार	५८
८.	राजवंशी समुदायको शैक्षिक स्थिति	५९
९.	उत्तरदाताको आर्थिक स्थिति	६०
१०.	अध्ययन क्षेत्रको राजनीतिक स्थिति	६१
११.	उत्तरदाताको पारिवारिक कार्यविभाजन	६५
१२.	उत्तरदाताको परिवारको प्रकृति	६६
१३.	छनोट गरिएका परिवारमा बाली उत्पादनमा लैंगिक सहभागिता	६८
१४.	नमूना परिवारमा बच्चाको पालनपोषणको जिम्मेवारी	६९
१५.	उत्तरदाताको सरसफाई र घरव्यवस्थापनमा लैंगिक सहभागिता	७०
१६.	उत्तरदाताको घरायसी सामग्री उत्पादनमा लैंगिक सहभागिता	७१
१७.	आर्थिक क्रियाकलापमा लैंगिक सहभागिता	७२
१८.	उत्तरदाताको लैंगिकता र अवसरहरु	७४
१९.	संस्कारगत कार्यमा महिला-पुरुषको सहभागिता	७६
२०.	उत्तरदाताको सामाजिक-साँस्कृतिक अभ्यासमा लैंगिक सहभागिता	७७
२१.	राजवंशी समुदायको शैक्षिक तह	७९
२२.	नेपालका विभिन्न समुदाय तथा जातीय समूहको निर्णय प्रक्रियामा फरकता	८२
२३.	छनोट परिवारमा पाल्तु जनावरको वितरणमा लैंगिक निर्णय	८४
२४.	उत्तरदाताको परिवारमा पारिवारिक सम्पत्तिमाथिको निर्णय	८५
२५.	उत्तरदाताको पारिवारिक निर्णयमा भूमिका	८६
२६.	उत्तरदाताको पूँजी लगानीमा लैंगिक निर्णय	८७
२७.	छनोट गरिएका परिवारमा स्वास्थ्य उपचारमा लैंगिक निर्णय	८८
२८.	उत्तरदाताको सामाजिक-साँस्कृतिक क्रियाकलापमा लैंगिक निर्णय	८९
२९.	महिलाको शिक्षाको तह निर्णय प्रक्रिया	९०